

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM

BÖLCSÉSZAkadémia

2019-2020

AZ ŐSZI SZEMESZTER ELŐADÁSAI

AZ ELŐADÁSOK HELYSZÍNE

PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont
7622 Pécs, Universitas u. 2/a.

PÉCS, 2019

Az előadássorozatra az NTP-HHTDK-19-0078 azonosító számú, A hazai Tudományos Diákköri műhelyek és rendezvényeik támogatása című pályázat keretében kerül sor.

A program támogatói:

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

EMBERI ERŐFORRÁS
TÁMOGATÁSKEZELŐ

A helyszínt biztosítja:

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
EGYETEMI KÖNYVTÁR
ÉS TUDÁSKÖZPONT

A program szervezője:

- **TÓTH ISTVÁN ZSOLT**, régész-főmuzeológus, Janus Pannonius Múzeum

Hová temették el Péter királyt? A pécsi székesegyházak problematikája a régészeti feltárások tükrében

■ Rezümé

A krónikás hagyomány alapján Orseolo Péter királyt (1038–1041 és 1044–1046), Szent István utódját Pécssett temették el az általa alapított székesegyházban. A mai neoromán stílusú székesegyház előzményét Orseolo halála után kezdték el építeni, Szent Mór püspök kezdeményezésére, az 1064-es nagy tűzvész után. Felmerül ez alapján a kérdés: hová temették el a második Árpád-házi uralkodót? A kérdés megválaszolására először meg kell találni az 1009-ben alapított pécsi püspökség első középkori építésű széktemplomát. Erre régészeti kutatással lehet leginkább választ adni, mivel olyan írott forrás előkerülése nem várható, amely alapján ez a templom lokalizálható lenne. A székesegyház körüli terület régészetileg relatíve jól kutatott, de Péter templomának maradványai nem láttak napvilágot. Mivel az általános templomfejlődési folyamat általános forгатókönyve szerint a kisebb templom fölé építették később a nagyobbat, így az első katedrális és ezáltal Péter király nyughelye is a későbbi, négytornyú katedrális alatt, azaz a mai székesegyház területén keresendő. 2019-ben a Pécsi Egyházmegye támogatásával a Janus Pannonius Múzeum tervátást végzett a székesegyház altemplomában Tóth Zsolt vezetésével. A feltárás egyik fő célkitűzése az első katedrális maradványainak megtalálása volt, amely egyben a királysír előkerülésének a lehetőségét is magában hordozta. A kutatás sikerrel járt mind a két célt illetően. Ennél azonban többet is megtudtunk. Előkerült egy késő római kori temetői épület is az altemplom közepe alatt, amely a pécsi székesegyházak „ősének” tekinthető. Fizikai valójában realizálódott az a folyamat, amely során a késő római

temető területéből a pécsi püspökség központja kialakult. Az a terület, amely egyben Pécs településfejlődésének legkorábbi magját is alkotta.

■ Életrajz

Tóth István Zsolt történelem-földrajz szakos tanár, régész (PTE, 1999), a Janus Pannonius Múzeum régész-muzeológusa. Fő kutatási területe: Pécs római kori története és topográfiája, a késő római temetők és temetőépületek, az ókori Sopianae és a középkori Pécs kontinuitásának kérdése. Az elmúlt másfél évtizedben több fontos régészeti feltárást vezetett Pécssett, többek között a Kossuth téren, a Rákóczi út – Jókai utca saroktelkén, a Széchenyi téren, a Rózsakertben, legutóbb pedig a Dómtéren és a székesegyház altemplomában. Legfontosabb publikációi a következők: Régészeti feltárási 2008-ban Pécssett, a Kossuth téren (2008), Római kori sírépítmény a Széchenyi téren (2010), Sopianae késő római kori ókeresztény temetője és az első középkori székesegyház (2016), Régészeti kutatások Sopianae északi temetőjében: az I. számú Cella Trichora 2013–2014. évi kutatásának eredményei (2016).

- **BERECZKEI TAMÁS**, a PTE BTK Pszichológia Intézetének igazgató professzora

Az emberi arc üzenetei: párkapcsolatok, megbízhatóság, csalás

■ **Rezümé**

Arcunk nagyon sok olyan anatómiai mintázatot hoz létre, amelyek különböző szociális jelentéseket hordoznak. Miközben ezek kulturálisan nagyon sokfélék lehetnek, meglepő, hogy milyen nagyfokú egyöntetűség mutatkozik ezen a területen. Alapvetően minden társadalomban – még az egymástól távoliakban is – az emberek ugyanúgy fejezik ki az örömet vagy a haragot, és hasonlóan jelzik a kapcsolatfelvétel vagy elutasítás szándékát. Szinte mindenhol ugyanazokat az arctípusokat tartják vonzóknak, akár szociális, akár szexuális értelemben, és a bizalommal vagy a csalással kapcsolatos taktikai jelzésekben is megfigyelhető egyfajta univerzalitás. A kulturális sajátosságokon és egyediségeken túlmenően ezért fontos, hogy magyarázatot adjunk ezekre az egyetemes nem-verbális közlésekre. Ma már egyre kevesebben gondolják, hogy ez kulturális közvetítéssel és átadással történhetett. Sokkal valószínűbb, hogy az emberi faj fejlődése során működtek olyan folyamatok, amelyek az arc fiziognómiai állapotait összekapcsolták a közösségi-társadalmi jelentések világával. Az előadásomban számos ilyen lehetséges folyamatot mutatok be. Kitérek az ún. ritualizáció jelenségére, amelynek során konkrét tevékenységek veszítették el eredeti funkciójukat és váltak jelentéshordozóvá. Bemutatom, hogy miért lehetséges, hogy alapvető érzelmeinket (öröm, meglepetés, düh, undor stb.) minden emberi közösségben ugyanazok az arci motoros mintázatok hordozzák, és ezekre, mint alapsémákra, épülnek a kulturális sajátosságok. Saját kutatásainkat is bevonva igyekszem összefoglalni a szép és vonzó arc egyetemes jellemzőire vonatkozó tudásunkat, és hogy ezek miért – illetve miért ezek – jöttek létre

az evolúció során. Ugyancsak saját munkáinkra is építve bemutatom a megbízhatóság arcon megjelenő jelzéseit, továbbá a csalással és manipulációval együtt járó nem-verbális technikákat.

■ Életrajz

Bereczkei Tamás (www.bereczkei.hu) egyetemi tanár, a PTE BTK Pszichológiai Intézetének igazgatója. Doktori címét a biológia területén szerezte, kandidátus a filozófiai tudományokban lett, akadémiai doktori címét pedig pszichológiai tárgyú kutatásaiért kapta. Kutatási területe széles tematikát ölel fel: párválasztás, önzetlenség és együttműködés, machiavellizmus, reprodukív stratégiák, anyai gondoskodás. Munkatársaival és hallgatóival létrehozta a Pécsi Evolúciós Pszichológia Kutató Csoportot (www.evuciospszichologia.hu), amely több párhuzamosan futó kutatási programot működtet. Folyóiratokban és könyvekben megjelent publikációinak száma meghaladja a kétszázat, független idézettsége pedig a 2500-at. Több nemzetközi társaság tagja, számos folyóirat szerkesztője.

- **KÁRPÁTI ANDRÁS**, a PTE BTK Klasszika-filológia Tanszék, tanszékvezető egyetemi docense

A küklópsz éneke. A művészetkritika színrevitele a Kr. e. 5. század végi athéni performanszkultúra három (majdnem) elveszett műfajában

■ Rezümé

A görög dráma a Kr. e. 5. századi Athénban lett azzá, amilyennek ma ismerjük - vagy ismerni véljük. A műfaj erejét, hogy képes volt szélesen elterjedni, megújulni, hatást gyakorolni, egyebek mellett annak is köszönhető, hogy nem egyedül volt a színen, hanem a vallási ünnepek, a görög versenykultúra szélesebb közegében más, a drámával egyenlő népszerűségnek örvendő nyilvános „performanszokkal” együtt formálódott a görög versenykultúrában. Míg a drámából néhány darab szerencsésen ránk maradt, még ha ez a teljes terméshez képest csupán elenyésző mennyiség is, az akkoriban tömegeket megmozgató közösségi („amatőr”) karének és tánc (*dithürambosz*), illetve az ünnepelt („profi”) hangszeres sztárénekesek előadói hagyománya (*kitharódia*) szinte teljesen eltűnt a szemünk elől. Már csak ezért is felvillanyozó szembesülni a véletlenek különös összjátéka folytán azzal a ténnyel, hogy az *Odüsszeia* mesés egyszemű óriás szörnye, Polüphémosz, az emberevő küklópsz egyszer csak különféle műfajokban is feltűnik a Kr. e. 5. század vége felé az athéni nyilvános előadásokon. Címszereplője nem csak az egyetlen teljes egészében fennmaradt szatírdrámának (Euripidész: *Küklópsz*), de akkoriban híres-hírhedt „avantgárd” szerzők csupán néhány töredékből és beszámolóiból ismert dithüramboszának (Polüxenosz: *Küklópsz*), illetve kitharodikus szólódarabjának (Timotheosz: *Küklópsz*) is, sőt, látványos és erősen performatív „fellépései” paródiára is alkalmat adnak a komédia színpadán (Arisztophanész: *Plutosz*). Az előadás mellett,

hogy alkalmat ad az ókori görög kultúra e (majdnem) elveszett előadásformáinak rövid bemutatására, arra keresi a válaszokat, miért volt ekkoriban a küklópsz figurája különösen alkalmas arra, hogy őbenne és általa vigyen színre olyan, az 5. század végén aktuális kérdéseket, mint például hogy része-e a kultúra és a jó nevelés az athéni polgár identitásának, ha igen, ez mire jogosít fel a közéletben, vagy hogy van-e egyáltalán létjogosultsága a művészetnek, továbbá hogy meddig mehet el a sikerre és pénzre áhítózó szerző, előadó, producer a közönségigények kiszolgálásában.

■ Életrajz

Kárpáti András, klasszika-filológus, a PTE BTK Klasszika-filológia Tanszékének tanszékvezető docense. Diplomáit az Eötvös Loránd Tudományegyetemen szerezte latin, ógörög és matematika szakokon, az MTA TMB-nél szerzett CSc fokozatot, az ELTÉ-n habilitált nyelvtudományokból. 1994 óta a PTE BTK oktatója, ahol az egyetemi klasszika-filológusi és latintanári képzések megalapítója, szakfelelőse. Oktatói tevékenységének súlypontjai a görög és római irodalom, színház, zene, tánc, mitológia, latin nyelv, digitális klasszika-filológia. Doktori kurzusokat vezetett a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetemen és a Színház és Filmművészeti Egyetemen. Az Ókortudományi Társaság választmányának tagja, a társaság alelnöke, az ÓT Pécsi Tagozatának elnöke, az Ókor című folyóirat szerkesztőbizottságának tagja, a MOISA International Society for the Study of Greek and Roman Music nemzetközi tudományos társaság tagja. Szakmai munkásságát az Ókortudományi Társaság Révay-díjjal (1992), illetve Marót Károly-díjjal (2017), oktatói munkásságát a PTE Arany Katedra-díjjal (2019) jutalmazta. Főbb kutatási területei a görög-római előadaskultúra, színház, kardalköltészet, líra, zene, zeneelmélet, ikonográfia. Több OTKA-kutatási programban vett részt kutatóként, szakmai vezetője a „Dithyrambos: a görög ünnep- és dalkultúra próteusi műfaja a töredékek, feliratok és ábrázolások tükrében” című OTKA kutatási programnak. 2014-ben jelent meg Múzsák ellenfényben. A régi görög újzene: vázakép, popkultúra, politika című könyve a Gondolat Kiadónál.

- **ALBERTI GÁBOR**, a PTE BTK Nyelvtudományi Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára

A világ nyelvei, a nyelv világi

■ Rezümé

A tanszéki kutatócsoportunk nevében szereplő ReALIS elmélet célját szeretném bemutatni: a formális jelentéstan matematikai-logikai-filozófiai hagyományokra építő eszköztárával megragadni a pragmatika, a nyelvi jel használatának problémáit, többek között az emberi nyelv számítógépes feldolgozásának a szándékával. A pragmatika egyik legérdekesebb, legaktuálisabb problémája: tisztázni a korábban töltelékszónak minősített, ma diskurzusjelölőnek „elismert” szócskák pontos szerepét a (szóbeli) kommunikációban. A leggyakoribb és leghevesebb vitákat kiváltó „töltelékshóról”, a *hát*-ról például azt állítjuk, hogy „szemaforoként” szolgál: számtalanféle prozódiaiával ejtheti a beszélő, éppen a prozódiaiával üzenve a hallgatónak, hogy könnyen vagy nehezen befogadható, örömmel várt vagy rossz hírnék számító információt kap. Hasonlóképpen árulkodik az *ugye*, a *vajon*, az *ám* a beszélő vélekedéseiről, vágyairól, szándékairól, és hogy milyen vélekedéseket, vágyakat, szándékokat feltételez a hallgatójáról. A ReALIS a világ nyelveiben meglévő három fő mondat típus rendszerének újraértelmezését is lehetővé teszi e beszédrésztvevői attitűdvilágok feltárása révén. A vélekedések „világaiban” például azt vesszük számba, hogy kinél is van a mondatba foglalt információ, például hogy Anna meghívta Bencét az esküvőjére. Míg a kijelentő mondatváltozat esetében a feladó birtokában van a tudás (+), és feltételezhetően a címzett nem rendelkezik vele (0), addig a kérdő mondatváltozat (*Anna meghívta Bencét az esküvőjére?*) fordított helyzetre épül: a feladó a tudatlan (0); a felszólító mondatváltozat pedig mindkét tár-

salgási résztvevő ellentétes (-) információjára alapulhat (*Anna még nem hívta meg Bencét. Hívja meg!*).

Hol milyen tudás van?	Kijelentő	Felszólító	Kérdő
Feladónál	+	-	0
Címzettnél	0	-	+

■ Életrajz

Alberti Gábor (a nyelvtudomány akadémiai doktora) egyetemi tanár a Pécsi Tudományegyetemen, ahol a Nyelvtudományi Tanszéket és a Nyelvtudományi Doktori Iskolát, valamint a ReALIS Elméleti, Számítógépes és Kognitív Nyelvészeti Kutatócsoportot vezeti. Első tudományos fokozatát a jelenleg már akadémikusként működő, Prima-díjas és pár éve a PTE Bölcsész Akadémián is szereplő É. Kiss Katalin témavezetésével szerezte. Formális, lexikai és diskurzuszemantikai kutatásokon kívül a magyar nyelv generatív szintaktikai leírásában is részt vesz, jelenleg a MTA Nyelvtudományi Intézetében a Kenesei István akadémikus által vezetett *Átfogó magyar nyelvtan (Comprehensive Grammar Resources: Hungarian)* OTKA-projekt tagjaként. E projekt eredményeként olyan leírások készülnek Alberti és munkatársai szerzői és szerkesztői közreműködésével a magyar mondat felépítéséről, amelyeket az amszterdami egyetemi kiadó ad ki és tesz elérhetővé az egész világon. A ReALIS Kutatócsoport jelentéstani és pragmatikai tanulmányai is rangos nemzetközi és hazai fórumokon jelennek meg. Az elmúlt három évtizedben számos témavezetett hallgatója nyert OTDK-díjat, aminek elismeréseképpen 2019 őszén Mestertanár Aranyéremmel tüntették ki.

- **P. MÜLLER PÉTER**, a PTE BTK Modern Irodalomtörténeti és Irodalomelméleti Tanszékének egyetemi tanára

Hogyan vált a színházi előadásból irodalmi mű, és miért?

■ Rezümé

A közfelfogás és a hagyományos színházi gyakorlat szerint először van az irodalmi mű (a dráma), amiből színházi előadás készül. Ebből azonban nem következik az, hogy ez mindig is így volt, illetve hogy kizárólag így kell lennie. Amikor az ókori görög „drámaversenyeken” a színre került művekről szavaztak, akkor azokat nem olvasták. A rangsort a bírálók az előadások összehatása alapján alakították ki, amelyeket azok állították a közönség elé, akiknek a színházi tevékenységéből csak a drámaíróit szokás számon tartani (Aiszkhülosz, Szophoklész, Euripidész). A drámaversenyek megszűntével az előadások is elenyésztek, és velük a színre vitt művek, melyeknek 2-3%-a maradt fenn írásban. A koramodern angol színház résztvevői (Shakespeare és kortársai) ugyancsak a színpadi gyakorlat mesterei voltak, amelyhez a színrevitelen kívül hozzá tartozott előadható szövegek létrehozása is. A korban a költészetet és a prózát tekintették irodalomnak, a színdarabokat nem, így ez utóbbiak kiadásával Shakespeare például nem törődött. Sikere a maga korában nem az olvasóközönség, hanem a színházba járók körében volt. E példák jelzik, hogy a drámák történeti szempontból performatív cselekvésekből erednek, amelyek eredetileg nem tartoztak az irodalomhoz. A színházi előadásból e történeti példákban először a beszéd került rögzítésre, és mivel a kortárs közönség tanúja volt az eseménynek, nem volt indokolt a beszéden kívüli összetevők (cselekvések, helyszínek) leírása. Azaz – későbbi terminussal élve – nem volt szükség a dráma szövegében instrukciókra. Ahogy azonban egy-egy drámai mű levált a színrevitel gyakorlatáról,

a feledés homályába veszett a megjelenítés mikéntje, és bekerült a dráma nyomtatásban megjelenő szövegébe az, ami eredetileg nem volt benne: a szereplők névsora, a róluk adott jellemzés, a jelenetek helyszínének leírása, stb. Mindezt pedig nem a halott szerzők írták bele a műveikbe. Részen ennek az intervenciónak a következtében is, a mű fokozatosan átkerült az irodalom intézményrendszerébe. A polgári dráma és színház pedig megteremtette a korábbihoz képest fordított gyakorlatot: a szerző (gyakran a színháztól teljesen függetlenül) megírja a színdarabját, amit aztán színre visznek. Erről hisszük azt, hogy ez mindig is így volt és örökké így kell lennie. De a szövegalapú színházban az elmúlt évtizedek során újra megjelent (bár inkább kivételként) az a gyakorlat, amely a színre vitt szöveget nem a próbafolyamatot megelőzően hozza létre (irodalomként), hanem a szöveg e folyamat során – az előadás részeként – születik meg. Erre ad hazai példát Mohácsi János és fivére, Mohácsi István színpadi gyakorlata, valamint Kárpáti Péternek az elmúlt évtizedben társulati improvizációkból felépülő és azt utóbb irodalommal desztilláló tevékenysége. A jelen előadás ezeket a kérdéseket érinti, a dráma kettős kötődésének (színházhoz és irodalomhoz való kapcsolódásának) paradox jellegét is érzékeltetve.

■ Életrajz

P. Müller Péter a PTE BTK Modern Irodalomtörténeti és Irodalomelméleti Tanszékének egyetemi tanára. Főbb kutatási területe a dráma- és színházelmélet, a modern dráma, test és teatralitás, kortárs magyar dráma. 1999-től 2004-ig az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet igazgatója, 2005-től öt éven át az *Echo* pécsi kritikai szemle főszerkesztője volt. Három tanévben oktatott az Egyesült Államokban: 1990/91-ben az Indiana University of Pennsylvania vendégtanára, 1993/94-ben a pittsburghi Duquesne University Fulbright professzora, 2016/17-ben a Cleveland State University Fulbright professzora volt. Négyyszer volt angliai egyetemek kutatói ösztöndíjasa, 1996-ban és 1999-ben Cambridge-ben, 2014-ben és 2015-ben Canterburyben. Tanított a Jyväskyläi Egyetemen Finnországban, a Jagelló Egyetemen Krakkóban, a Babes-Bolyai Egyetemen Kolozsváron. 1998-tól négy éven át

Széchenyi Professzori Ösztöndíjban részesült. Tíz önálló kötetet publikált és tizenegy könyv jelent meg a szerkesztésében illetve társszerkesztésében. Önálló kötetei közül – melyek között egy angol és egy horvát nyelvű is van – a fontosabbak: A groteszk dramaturgiája (1990), Drámaforma és nyilvánosság (1997), Hamlettől a Hamletgépig (2008), Test és teatralitás (2009), A magyar dráma az ezredfordulón (2014), A szín/tér meghódítása (2015).

- **VITÁRI ZSOLT**, a PTE BTK TTI Modernkori Történeti Tanszék tanszékvezető egyetemi docense

Volksbund és Német Ifjúság. A magyarországi németek náci szervezetei?

■ **Rezümé**

A mai napig kényes témának minősül a magyarországi németek két világháború közötti története, amelyben meghatározó szerepet játszott a jobban ismert, ámbar máig démonizált *Volksbund* és annak kvázi ismeretlen ifjúsági szervezete, a Német Ifjúság. Miközben a kutatás az utóbbi harminc évben számos új eredménnyel állt elő, még mindig adós maradt e szervezetek „belső” történetével, vagyis azzal, hogy a mindennapok világában miként is működtek e szerveződések, milyen tevékenységet folytattak tagjaik. Az előadás arra tesz kísérletet, hogy a Volksbund „belső történetének” egy meglehetősen fontos szeletét, az ifjúság szerepét és megszervezését járja körbe. A hazai német ifjúság mobilizálása, politizálódása, majd uniformizálódása, s adott esetben nácifikálódása kétségkívül feltűnő jelenség volt az addig apolitikus, mozgalmakra nem fogékony, gazdaságcentrikus német közösségekben. Előadásomban a következő kérdésekre keresem a választ: miért dinamizálódott egy addig „nyugodt” kisebbség, különösen annak ifjúsága? A korábbiaktól eltérően miért vált fogékonnyá politikailag érzékeny témákra? Miért volt hajlandó szerveződni, hangosan artikulálni véleményét, s hogyan vált egy elsősorban etnikai jellegzetességeit feltűnő és megtartani akaró népcsoport a magyar és a birodalmi német politika eszközévé, s került a nemzetiszocializmussal érintkezésbe? E folyamat talán utolsó csúcspontját jelentette 1941-ben a Német Ifjúság elnevezésű, a *Hitlerjugend* mintájára létrehozott csoport, amely a háborúban fogant szervezetként kevésbé tudta betölteni a neki szánt szerepet.

■ Életrajz

Vitári Zsolt a PTE BTK Modernkori Történeti Tanszék tanszékvezető egyetemi docense. Egyetemi tanulmányait történelem és német nemzetiségi szakon a pécsi, a rostocki és a kölni egyetemen folytatta 1994 és 2001 között, majd a pécsi és potsdami doktori stúdiumokat (2001–2005) követően 2008-ban szerzett PhD-fokozatot a Hitlerjugend külföldi kapcsolatairól írt értekezésével. 2015-ben a PTE-n habilitált gyermek és ifjú a magyarországi németiségnél és politizálódásuk a két világháború közötti időszakban témában. 2001 óta folyamatosan oktat a PTE-n, 2003-tól az MTA-PTE „Magyarság és Európa” Kutatócsoport tagja, 2006-tól a PTE Modernkori Történeti Tanszék, majd 2007-től a PTE Német Történelem és Kultúra Délkelet-Közép-Európában Alapítványi Tanszék tanársegédje, később adjunktusa. 2011-től a Modernkori Történeti Tanszék adjunktusa, tanszékvezető-helyettese, 2015-től docense, 2016-tól vezetője. Számos külföldi egyetemen (Nyitra, Komarno, Feldkirch, Regensburg) tartott vendégelőadásokat. Oktatási területe elsősorban a 19–20. századi német történelmet, a magyarországi és délkelet-európai németek történetét öleli fel. Eddigi kutatásai a nemzetiszocialista Németország és a Hitlerjugend történetére, a magyar-német kapcsolatokra, a magyarországi németek történetére és a németországi Magyarország-kép vizsgálatára irányultak. Publikációi közül a fontosabbak: A testi felkészítés szerepe és fejlődése a Hitlerjugendben 1933–1939 (2000), A Hitlerjugend és Délkelet-Európa (2012), A Hitlerjugend és a nagyvilág (2013), Volksbund és ifjúság. Dokumentumok a magyarországi német ifjúság történetéből 1925–1944 (2015).

JEGYZETEK

BÖLCSESZ

AKADÉMIA

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM

